

De Kwartelkoning *Crex crex* in Drenthe: terug van weggevoest

Arend J. van Dijk

In 1997 werden in Drenthe 31 roepende Kwartelkoningen geregistreerd, in 1998 zelfs 134 (20% van het landelijke totaal). Dit is een opvallende opleving na decennia lang op een laag niveau van hooguit 20 territoria te hebben voortbestaan. De vogels prefereerden vochtige hooilanden in beekdalen in het noordwesten en zuidwesten van Drenthe, mijs in handen van natuurbeschermende organisaties. Het toekomstige succes van dit herstel wordt waarschijnlijk grotendeels bepaald door de vigerende maaidatum van 15 juni op te rekken naar 1 augustus, of beter nog 15 augustus.

In 1997 werden in Drenthe tot verbazing van menig een tientallen roepende Kwartelkoningen gehoord. De Kwartelkoning stond in Drenthe immers zo'n beetje op uitsterven. Toen hadden we nog geen weet van wat ons in 1998 te wachten stond. In juni 1998 werd Drenthe overspoeld door Kwartelkoningen, een ware invasie leek het wel. Het optreden was zó opmerkelijk en de gevolgen voor natuurbeheerders waren zó verstrekkend dat de Kwartelkoning ruimschoots de landelijke pers haalde. 'De Kwartelkoning is terug' en 'Kwartelkoning laat van zich horen' kopten de kranten. Bij natuurbeheerders van Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer speelde de vraag, hoe kunnen we zo goed en kwaad als dat kan het maaien van (met Kwartelkoning bezette) hooilandpercelen zo lang mogelijk uitstellen? Er is heel wat gebeld en geregeld en in de meeste gevallen niet zonder succes. Het duurde veelal tot de eerste dagen van augustus voordat de maaimachines hier het land in gingen (of konden, door de nattigheid). Nu het opgewaarde stof is neergedaald en de Kwartelkoningen broeduit in Afrika zitten, kan de balans worden opgemaakt. Waar zaten de Kwartelkoningen in 1997-98 en waarom juist daar. En waar kwamen ze zo plotseling vandaan?

Bedreigde soort

De naam van de Kwartelkoning figureert al sinds het ontstaan ervan op allerlei rode lijsten. De situatie van deze ralachtige blijkt door de enorme achteruitgang en z'n grotendeels tot Europa en Rusland beperkte broedgebied precair (del Hoyo *et al.* 1996). In Nederland, en zo ook in Drenthe, is de huidige broedvogelstand nog maar een fractie van wat die in de eerste helft van deze eeuw was of moet zijn geweest. Verdrijving en intensieve landbouw zijn sleutelwoorden bij de afname. Bij de eerste landelijke teltelling uit het laatst van de jaren zestig, toen de afname al volop gaande was, werden ongeveer 1000 roepende mannetjes geteld (van der Straaten & van den Bergh 1970). In 1992-96 beliep de landelijke stand nog slechts 40 tot 100 roepende mannetjes (van Dijk *et al.* 1996), hetgeen in vergelijking met de opgave uit de jaren zestig nog relatief veel is (in de hand gewerkt door intensiever spuurwerk). In Drenthe weten we pas sinds de jaren zeventig iets over provinciale totalen. In 1975-80 zijn per jaar niet meer dan 16-22 roepende vogels geregistreerd, in 1981-87 9-31 en in 1990-95 nog maar 5-10 (van Dijk & van Os 1982, van den Brink *et al.* 1996). De omgeving van Leekstermeer, Matsloot en Peizermade is het enige gebied waar ze in de eerste helft van de jaren negentig nog geregeld werden gehoord. Hoewel af en toe elders in Drenthe een Kwartelkoning werd gesnapt (Drentse Aa, Reest), leek het een kwestie van tijd voordat hij in Drenthe zou uitsterven. Het was dan ook een grote

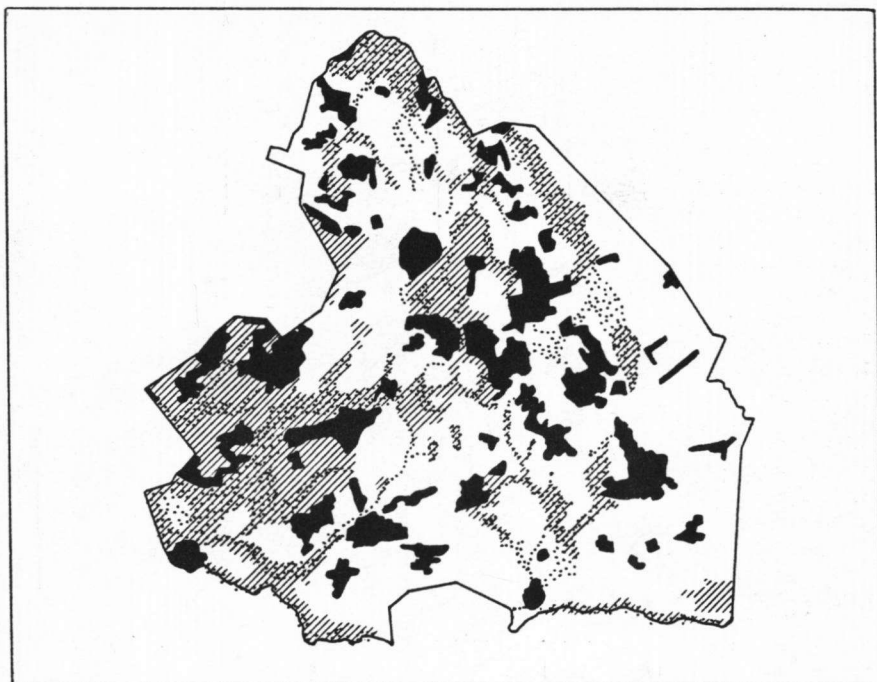
verrassing toen in 1997 op zo'n 31 plaatsen in Drenthe de raspende roep werd gehoord. Het totaal aantal van 134 in 1998 was helemaal buiten proportie!

Methoden

Net zoals eerder in de jaren negentig zijn in 1997-98 nachtelijke Kwartelkoning-inventarisaties uitgevoerd in grote delen van ZW-Drenthe (A.J. van Dijk, R.G. Bijlsma, F.A. van Vemden, H. Spitsen, U. Glimmerveen, W. de Vlieger), op het Dwingelderveld en omgeving (J. Kleine, K. van Eerde), in het Bargerveen (H. van Berkel, G. Bril, J. de Vries Staatsbosbeheer en anderen), in het Fochteloërveen en omgeving (H. Feenstra, B. Dijkstra, J. Mulder), langs de Drentse Aa bij Rolde en Taarlo (H. Hasper, W. van Manen, B.L.J. van Os, H.J. Ottens), in de Eener- en Tempelstukken (J. Lok) en in tientallen proefvlakken van het broedvogelmonitoring project (BMP, zie onder andere Bijlage 4 in van den Brink *et al.* 1996). In 1997 werden speciale nachtelijke Kwartelkoning-inventarisaties uitgevoerd in de omgeving van het Leekstermeer, Matsloot, Eelder- en Peizermade (A. van der Spoel) en in het Reestdal (A.J. van Dijk). Toen in de loop van juni 1998 de omvang van de Kwartelkoning-invasie tot in alle geledingen van vogelend Nederland was doorgedrongen, is in Drenthe aan tellers in potentiële kwartelkoninggebieden (stroomdalen en laagveenontginningen) gevraagd hun gebieden en zo mogelijk ook andere geschikt geachte gebieden aan nader onderzoek te onderwerpen. In alle gevallen is hieraan gehoor gegeven. Tevens zijn de volgende grote gebieden speciaal tijdens nachtelijke uren in juni-begin juli 1998 gecheckt op roepende Kwartelkoningen (Figuur 1): Leekstermeer, Polder Matsloot-Roderwolde, Oostervoortsche Diep (R. Blaauw, Staatsbosbeheer, O. Bijlsma), Eelder- & Peizermade en Oude Aa bij Paterswolde (E. Menkveld, Natuurmonumenten, E.F. van Bruggen, D. de Boer, F. van Noort), het gehele gebied van de Drentse Aa tussen Hooghalen-Grollo en Glimmen (W. van Manen, K. Jager, B.L.J. van Os, A. de Vroome, Staatsbosbeheer, VWG KNNV Assen), het Hunzedal bij Exloo en tussen Gasselternijvee en Zuidlaren (A.J. van Dijk, R. Penninx, J. Santing), Peestermaden (M. Bonder), de omgeving van Orvelte-Elp-Beilen-Wijster (J. Grotenhuis, J. van Ginkel, E. Thomas, Staatsbosbeheer), Mars- en Geeserstroom, Loodiep, Drostendiep tussen Wezup, Oosterhesselen en Gees (A.J. van Dijk, D. Bruins Slot), Sleenerstroom en Drostendiep van Sleen tot Dalen (E. Goutbeek), langs de Ruiner en Wold Aa van Pesse tot Meppel, langs het Oude Diep en de Hoogeveense Vaart tussen Hoozevee en De Wijk, in Nijeveen en langs het Meppelerdiep (A.J. van Dijk), langs de Reest van Dedemsvaart tot Meppel (A.J. van Dijk, I. Leffertstra) en langs het Schoonebekerdiep (P.B. Gelderloos). De meeste grote en voor de Kwartelkoning belangrijk geachte Drentse broedplaatsen zijn in juni of begin juli 1998 minimaal een of twee maal, maar meestal vaker, in de nacht tussen 23.00 en 05.00 uur zoveel mogelijk tijdens rustig weer zonder regen bezocht. Hierbij is in vrijwel alle gevallen geen gebruik gemaakt van geluidsapparatuur om de roep van Kwartelkoningen op te wekken.

Tenslotte zijn aanvullende meldingen van Kwartelkoningen, of van het ontbreken ervan, verkregen uit het Landelijk Soortsonderzoek Broedvogels (LSB), BMP, Atlasproject voor broedvogels en van de Vrijwillige Weidevogelbescherming Drenthe (H. Diepenheim, B. Dijkstra, M. Geertsema, R. Oosterhuis, VWG KNNV Assen, VWG De Koperwiek, Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer). De nachtelijke onderzoeksfrequentie en volledigheid van deze gegevens zijn niet in alle gevallen bekend.

Van de gevallen uit 1998 zijn bij tellers gegevens opgevraagd over de begroeiing waarin Kwartelkoningen zich ophielden en in ZW-Drenthe is informatie over de trefkans verzameld.

Figuur 1. Op Kwartelkoningen getelde gebieden in Drenthe in 1998 (gearceerd), afgezet tegen het voorkomen van rivier- en beekdalen (potentiële broedgebieden) en ongeschikte habitats (zwart: bos en bebouwd). *Areas censused in Drenthe in 1998 (hatched), with distribution of potential breeding areas of Corncrakes (valleys of rivers and streams) and unsuitable breeding areas (black: woodland and built-up areas).*

Resultaten

Verspreiding

Het merendeel van de Kwartelkoningen zat geconcentreerd in het noordwesten en zuidwesten van de provincie (Figuur 2, Bijlage 1). De Eelder- en Peizermeden, Eener- en Tempelstukken bij Norg en de Reest waren in beide jaren de best bezette gebieden. In de Polder Matsloot en bij Roderwolde, bij Orvelte en bij Doldersum zaten ze in beide jaren, maar in 1998 beduidend meer. Het tegenovergestelde speelde in de Drentse en Oude Aa waar in 1997 zes Kwartelkoningen werden geregistreerd (drie in 1998) en op het Dwingelderveld met twee in 1997 en nul in 1998. Langs het Oostervoortsche Diep bij Langeloo, in de omgeving van Uffelte (Rheebruggen), rond Ansen en Ruinen en bij Wapserveen werden alleen in 1998 concentraties gevonden. Buiten deze gebieden zijn in 1998 vijf geïsoleerde waarnemingsplaatsen bekend geworden bij Zuidwolde, Gees en Emmen. De concentraties doen vermoeden dat nieuw aankomende (overtrekkende) Kwartelkoningen worden gelokt door de aanwezige en 's nacht zeer frequent roepende Kwartelkoningen. Gebieden waar eenmaal Kwartelkoningen zitten, trekken dan als een magneet nog meer Kwartelkoningen naar zich toe.

Figuur 2. Verspreiding van de Kwartelkoning in Drenthe in 1997 (inzet) en 1998 in relatie tot het voorkomen van rivier- en beekdalen (zie Fig. 1 voor niet-getelde gebieden). *Distribution of Corncrakes in Drenthe in 1997 (inset) and 1998 in relation to the distribution of valleys of rivers and streams (cf. Fig. 1 for areas not covered).*

Op veel waarnemingsplaatsen uit 1997-98 blijken ook in vroeger jaren Kwartelkoningen te hebben gezeten (van Dijk & van Os 1982, van den Brink *et al.* 1996). Uitzondering hierop vormt het gebied tussen Hogeveen-Emmen en Coevorden en het dal van het Schoonebekerdiep, waar in vroeger jaren meermalen Kwartelkoningen zijn gehoord en maar één in 1998. Het vrijwel ontbreken van Kwartelkoningen in 1998 langs de Drentse Aa is niet goed te verklaren. Volgens voorlopige gegevens van SOVON over 1998 (Koffijberg & van Dijk 1998) liep de Drentse verspreiding in het noorden door in het Groningse Westerkwartier (c. 35 Kwartelkoningen), terwijl die in het zuidwesten aansloot bij concentraties in NW-Overijssel (c. 25). In

enkele Groningse polders bij het Zuidlaardermeer werden in 1998 c. 10 roepende Kwartelkoningen gemeld, maar in het aansluitende Drentse Hunzedal geen. In Oost-Friesland zijn voorzover bekend niet meer dan c. 15 Kwartelkoningen gemeld in de stroomdalen van de Linde, Tjonger en Boorne en aan de rand van het Fochteloërveen. De kaart van Nederland toont concentraties (c. 400) in een smalle gordel die loopt langs de IJssel, via NW-Overijssel, West-Drenthe en Oost-Friesland naar West-Groningen en het Oltambt bij Winschoten.

Aantal

In 1997 zijn 31 Drentse Kwartelkoningen aan het papier toevertrouwd (zie inzet in Figuur 2), in 1998 134. De tot dusverre hoogste Drentse jaartotalen van 15-20 Kwartelkoningen stammen uit 1975 en 1983 en in de meeste andere jaren ging het om nog minder (van Dijk & van Os 1982, van den Brink *et al.* 1996). In vergelijking met de voorlopige landelijke cijfers van SOVON, namelijk 220 in 1997 en zo'n 500 in 1998 (Koffijberg & van Dijk 1998), is vooral het Drentse aandeel met 20% in 1998 opmerkelijk groot.

In 1997 arriveerden de eerste Kwartelkoningen in begin juni, maar de meeste meldingen kwamen uit de laatste tien dagen van juni en eerste week van juli. In 1998 werden de eerste Kwartelkoningen eind mei gehoord (vroegste 20 mei). In de eerste tien dagen van juni werden hier en daar Kwartelkoningen gehoord, maar tussen 10 en 19 juni was sprake van een ware hausse. In de laatste juni- en eerste juli-decade bleven er nieuwe waarnemingen binnenkomen, ook in regelmatig (soms dagelijks) bezochte gebieden. De laatste roepende Kwartelkoning werd op 23 juli geregistreerd, wat vrij laat is (Green *et al.* 1997).

Of het bij nieuwe meldingen in juni-juli om nieuw aangekomen trekkers gaat of om elders uitgemaide vogels is niet met zekerheid te zeggen. In regelmatig bezochte gebieden in ZW-Drenthe, bij Ruinen en langs de Reest zijn, nadat recent gemaide percelen door Kwartelkoningen waren verlaten, in de buurt nieuwe gevallen gemeld. Zonder individuele herkenning is echter niet met zekerheid te zeggen of het werkelijk om dezelfde individuen gaat. Het lijkt voor de hand te liggen, maar even zo goed kan een (zwijgzame) Kwartelkoning er al eerder hebben gezeten. Volgens Green *et al.* (1997) arriveren er na 15 juni weinig nieuwe Kwartelkoningen. Dit zou er op wijzen dat de nieuwe waarnemingsplaatsen in Drenthe van eind juni en begin juli grotendeels betrekking hebben op elders uitgemaide individuen. De gemiddelde trefkans van de Kwartelkoning over het seizoen bedraagt 31% met een top tot 50% (Hustings *et al.* 1985), maar in Drenthe werd in 1998 een gemiddelde van 51,5% gehaald (van Dijk 1998). De lage trefkans houdt in dat Kwartelkoningen gemakkelijk kunnen worden onderteld of gemist. Hoeveel Kwartelkoningen hebben er nu werkelijk in Drenthe gezeten? Door de geringe roepfrequentie zullen niet alle in de onderzochte gebieden aanwezige Kwartelkoningen op papier zijn gekomen, maar tevens kunnen uitgemaide of zich anderszins verplaatste Kwartelkoningen dubbel geteld zijn. In 1998 zijn grote delen van Drenthe op Kwartelkoningen onderzocht, de dichtst bezette gebieden twee tot acht maal en een enkel gebied tot twintig maal. De kans om dan nog Kwartelkoningen te missen neemt snel af. Bij het driemaal geïnventariseerde Reestdal bleek echter één Kwartelkoning nooit te zijn gehoord, terwijl hij er overduidelijk wel zat (mededeling bewoners en gehoord door de telefoon!). Her en der in Drenthe zullen ongetwijfeld Kwartelkoningen over het hoofd zijn gezien, maar waarschijnlijk gaat het daarbij steeds om enkelingen. In twee gebieden met hooilanden, die aansluiten op andere goed bezette gebieden zijn in 1998 misschien Kwartelkoningen gemist (zie Figuur 1): het Lieversche Diep en aansluitend Peizerdiep bij Roden en de vertakkingen in de bovenloop van het Eelderdiep tussen Eelde en Vries. Ook in het niet onderzochte gebied in de nabijheid van Coevorden hebben misschien Kwartelkoningen gezeten. Verder moet rekening worden gehouden met nog niet doorgegeven gevallen. Het in 1998 getelde aantal van 134 is een minimum; als maximum wordt 150 aangehouden. Het aantal voor 1997 geldt als minimum.

Broedgevallen

In 1997 en 1998 zijn geen nestvondsten gerapporteerd. Waarnemingen van alarmerende Kwartelkoningen, die een scherpe, korte en hoge roep laten horen (Schäffer *et al.* 1997), zijn gedaan op 20 en 22 juli bij Rheebruggen. Deze waarnemingen wijzen op een broedgeval. In de Peizermade zijn tijdens het maaien op 2 augustus een alarmerende Kwartelkoning met 6 pulli van c. 1 week oud waargenomen (E. Menkveld, Natuurmonumenten) en bij Rheebruggen werden tijdens het maaien op 4 augustus een jonge Kwartelkoning en zo'n twintig oude en jonge Kwartels opgeschrikt (H. Spitsen, Het Drentse Landschap).

Habitat- en gewaskeuze

Het overgrote deel van de Kwartelkoningen in 1997-98 (93.3%) zat in hooilanden en in nog niet gemaaide graslanden (Tabel 1). Meer dan 92% van deze hooi- en graslanden was in beheer bij natuurbeschermingsorganisaties en 7 % bij bedrijven met een regulier agrarische (9) of biologische (1) bedrijfsvoering. Vooral gedeeltelijk drassige hooilanden met een gevarieerde vegetatie van hoge en lage grassen, zeggen en kruiden als ridder- en krulzuring *Rumex obtusifolius* en *R. crispus*, akkerdistel *Cirsium arvense* en boterbloem *Ranunculus* spp., waren in trek. Nog niet gemaaide regulier agrarische gras- of hooilanden hadden in het algemeen een uniformere vegetatie. De vijf bezette akkers met gerst, rogge (o.a. Landsbergmengsel) of klaver vielen ook onder het beheer van natuurbeschermende organisaties. Dat geldt tevens voor één van de gevallen in bosaanplant met kruidenruigte (<0.5 m) en het ene geval met extensieve runderbegrazing. De natuurbeschermingsorganisatie leverden ieder ongeveer evenveel Kwartelkoningen: Natuurmonumenten 50, Staatsbosbeheer 45 en Het Drentse Landschap 42.

Tabel 1. Habitatkeuze van Kwartelkoningen in Drenthe in 1997 (N=31) en in 1998 (N=133). *Habitat choice of Corncrakes in Drenthe in 1997 (N=31) and in 1998 (N=133).*

Habitat/Gewas <i>Habitat/Crop</i>	N	%
Natuurlijk hooiland <i>Natural hayfields</i>	141	86.0
Agrarisch hooiland <i>Farmed hayfields</i>	12	7.3
Gerst/Rogge <i>Barley/Rye</i>	4	2.4
Ruigte/Bosaanplant <i>Rough herbage/Forest plantation</i>	3	1.8
Graszaad <i>Grass seed</i>	2	1.2
Klaver <i>Clover</i>	1	0.6
Extensieve begrazing <i>Low-intensity grazing</i>	1	0.6

In ZW-Drenthe en bij Ruinen zijn de tussen 15 juni en 7 juli niet gemaaide hooi- en graslandpercelen ter grootte van minstens enkele ha in kaart gebracht en 4-20 maal systematisch afgezocht op het voorkomen van Kwartelkoningen. Hierbij zijn dicht bij elkaar liggende percelen als een geheel beschouwd. Elf (61%) van de 18 hooilandpercelen of -gebieden waren bezet door een of meer Kwartelkoningen. Dit zijn: Oude Willem, Wateren, Doldersum, Veenhuizerlanden-Wapse, Polder Ten Kate-Wapserveen, Wapserveen-Horrelveen, Ootmaalanden-Uffelte, Rheebruggen, Klompenmakerweide-Armweide, Vledders-Ruinen en De Koekoek-Weerwille. De zeven niet bezette zijn: Kalteren-Diever, Wapserlanden-Wapserveen-Oosteinde, Oosterzand-Wapserveen-Oosteinde, Oldendieversveld, Uffelterbinnenveld-Meeuwenveen, De Maaten-Ruinerwold en Havelter Meente. Het is niet duidelijk waarom bepaalde gebieden wel en andere niet door Kwartelkoningen werden bezet, want sommige ogenschijnlijk ongeschikte gebieden waren bezet en enkele ogenschijnlijk geschikte bleven zonder Kwartelkoningen. In het merendeel van de in 1998 gebieden zijn al jarenlang hooilanden aanwezig (waar soms al eerder Kwartelkoningen werden gemeld), maar enkele bezette gebieden waren in 1998 voor het eerst sinds de jaren zeventig als hooiland in gebruik.

Discussie

Aangepast beheer: niet maaien voor 1 (beter nog: 15) augustus

Menig natuurbeheerder zal zich het jaar 1998 nog lang heugen, want gaandeweg werd duidelijk dat het om heel wat Kwartelkoningen (en Kwartels *Coturnix coturnix*) ging. Verder leek het er sterk op dat de in het reguliere agrarische gebied uitgemaaide Kwartelkoningen zich terugtrokken op hooilanden en akkers van natuurbeschermingsorganisaties. De Kwartelkoning-hausse zette omstreeks 15 juni in, op het moment dat hooilanden van natuurbeschermingsorganisaties vaak (volgens contract) gemaaid gaan worden. Deze landelijk gehanteerde 15 juni-datum stamt uit de kringen van weidevogelbeschermers. Op die datum hebben de meeste weidevogels (vrijwel) vliegvlugge jongen, waardoor maaiverliezen gering zijn, terwijl de kwaliteit van het gras, en daarmee het belang ervan voor boeren, nog acceptabel is. Weidevogels als Grutto *Limosa limosa*, Kievit *Vanellus vanellus* en Tureluur *Tringa totanus* profiteren van maai-uitstel tot 15 juni, maar in de meeste Drentse gras- en hooilanden in handen van natuurbeschermingsorganisaties zijn deze weidevogels nauwelijks meer te bekennen. Voor de Kwartelkoning, maar bijvoorbeeld ook voor de Kwartel en in mindere mate Watersnip *Gallinago gallinago* of Paapje *Saxicola rubetra* valt 15 juni veel te vroeg. Soms hebben ze zich nog maar net gevestigd of de cyclomaaiër presenteert zich.

Door eindeloos geregeld en getelefoneerd met natuurbeheerders, en flink geholpen door de nattigheid (sowieso uitstel van maaien), kon in veel gevallen de maaidatum worden uitgesteld of werd het beheer aangepast. Allerlei scenario's zijn hierbij overwogen of uitgevoerd, zoals gedeeltelijk maaien (alleen delen zonder Kwartelkoningen of alleen droge delen), uitruil met te maaien percelen in gebieden zonder Kwartelkoningen, lichte begrazing in plaats van maaien, en dergelijke. Dank zij deze acties van beheerders konden de meeste Kwartelkoningen rustig blijven 'crexten'. In veel gevallen werd het maaien uitgesteld tot de eerste week van augustus of nog later. Sommige percelen (langs de Reest) werden in het geheel niet gemaaid.

Green *et al.* (1997) zetten de broedbiologische gegevens op een rij die van belang zijn bij het beheer. Vrouwjes arriveren vaak kort (enkele dagen) na de mannetjes, meestal eind mei en de eerste helft van juni. Ze blijven enkele dagen dicht bijeen (het mannetje roept dan minder frequent) en het vrouwtje begint met de eileg; de gemiddelde legselgrootte is 10 eieren. Het mannetje kan zich vervolgens over soms flinke afstanden verplaatsten en opnieuw gaan roepen om een tweede vrouwtje te lokken. Het vrouwtje heeft meestal de verdere broedzorg. Partnerwisseling komt veel voor. De broedduur van het eerste legsel is 18 dagen en daarbij kunnen 7-10 dagen voor de eileg worden opgeteld. Voorzover bekend ligt het nest binnen 200 m van de plaats waar het mannetje roept of heeft geroepen; ook de kuikens zijn daar gewoonlijk aan te treffen. Twaalf dagen na het uitkomen van de eieren kunnen kuikens door het vrouwtjes alleen worden gelaten. Op een leeftijd van c. 35 dagen kunnen ze pas vliegen. Ongeveer twaalf dagen na het uitkomen van de eieren kan het vrouwtje met het tweede legsel beginnen. Gemiddeld beloopt de tijdsduur tussen het begin van het eerste en tweede legsel 40-45 dagen. Vrouwjes blijven bij het tweede broedsel wat langer bij de kuikens (15-20 dagen). Er zijn geringe verschillen tussen het broedsucces van eerste en tweede legsels, maar van tweede legsels overleven vaak meer jongen. Bij eileg in begin juni zijn de kuikens in de tweede helft van juli vliegvlug, een maand later gevolgd door de jongen van het tweede legsel.

Deze gegevens hebben in Groot-Brittannië geleid tot gericht beheer met aangepaste maaidata en -methodes, bedoeld om een beter broedsucces en populatieherstel te realiseren (Green *et al.* 1997). Hierbij moet met het volgende rekening worden gehouden. Zodra een Kwartelkoning zich in een perceel heeft gevestigd, kan een latere maaidatum worden afgesproken (in ieder geval niet vóór 1 augustus, in veel gevallen zelfs 15 augustus). Bij het maaien later in het seizoen moet een aangepaste maaimethode worden gehanteerd (perceel van binnen naar buiten maaien; Tyler *et al.* 1998), waardoor vrouwtjes en jongen de kans hebben te ontsnappen. Er kan voor worden

gekozen om het volledige perceel waarin de vogel zich bevindt te sparen. De optie om pas ruim na 1 augustus te maaien verdient de voorkeur, omdat de kans dan het grootst is dat succesvol wordt gebroed terwijl tegelijkertijd de overleving van de volwassen vogels geen gevaar loopt in verband met hun simultane rui (alle vliegveren worden in één keer afgeworpen, waardoor de vogels pas in de loop van augustus weer kunnen vliegen; Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel 1973). De Nederlandse situatie wijkt hier vermoedelijk weinig vanaf; hier produceren Kwartelkoningen meestal in juni hun eerste legsel en in juli soms een tweede. Na uitmaaien kan op een later tijdstip opnieuw met nestelen worden begonnen.

Herkomst en toekomst

Een nog niet beantwoorde vraag luidt: waar komen al die Kwartelkoningen opeens vandaan? Dankzij de natigheid in zowel 1997 als 1998 en de relatief veel beschikbare hooilanden vonden Kwartelkoningen in Nederland een gespreid bedje, maar deze situatie was niet dusdanig anders ten opzichte van eerdere jaren dat daarmee de enorme influx in 1997-98 kan worden verklaard. Als verklaring is gedacht is aan verdrifting door oostelijke winden en droogte of juist overstromingen van rivieren in de Oost-Europese broedgebieden, maar deze factoren lijken niet plausibel (in eerdere jaren kwam dat namelijk ook voor, zonder te resulteren in een influx). Op een bijeenkomst in september 1998 in Duitsland kwamen de meest waarschijnlijke verklaringen op tafel. In landbouwgebieden in de voormalige Sovjet-Unie (kolchozen en sovchozen) vindt de laatste jaren (vanaf ongeveer 1995) zeer veel braaklegging plaats. Hierdoor konden Kwartelkoningen in groten getale succesvol jongen grootbrengen. Door de hoge dichtheden zijn Kwartelkoningen massaal op zoek gegaan naar nieuwe gebieden en zijn zo in de Noordwest-Europese laagvlakte, inclusief Drenthe, terechtgekomen. Ook zou intensivering in de landbouw in onder andere Polen en Tsjechië, waarbij vroeger in het seizoen wordt gemaaid (waar hebben we dit eerder meegemaakt!), tot massale verplaatsingen hebben geleid. Naar verluidt worden de braakliggende landbouwgebieden geleidelijk weer in productie genomen, zodat het feest de komende jaren misschien voorbij is. Ondertussen hebben veel Kwartelkoningen nieuwe broedplaatsen elders in Europa gevonden, en omdat volwassen Kwartelkoningen de neiging hebben terug te keren naar gebieden waar ze hebben gebroed (van jongen is dit niet precies bekend; Cramp & Simmons 1980), zijn de toekomstverwachtingen enigszins hoopvol. Aan de situatie in Drenthe ligt het waarschijnlijk niet, maar hier dient enige reserve in acht te worden genomen. In 1997-98 speelde immers vooral de natigheid een rol van betekenis bij de verlaten van maaidata. Als maaidata van hooilanden niet blijvend opschuiven naar 1 augustus of later, kan het ook in Drenthe gauw uit zijn met de pret en bereikt de Kwartelkoning opnieuw de uitstervingsfase.

Dank

Alle rapporteurs, ook degenen die ondanks naarstig speuren niets hebben gevonden, worden bedankt voor hun gegevens. Hun namen en onderzochte gebieden worden genoemd in de Methode en in Bijlage 1. Personeel van Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer wordt bedankt voor hun inzet bij het beheer van kwartelkoningrijke gebieden.

Summary: The return of the Corncrake *Crex crex* in Drenthe

Corncrakes have always been rare breeding birds in the province of Drenthe since standardised breeding bird surveys were initiated in the 1970s: 16-22/year in 1975-80, 9-31/year in 1981-87 and 5-10/year in 1990-95. This situation changed dramatically in 1997 and 1998, when respectively 31 and 134 calling males were located (for censused areas, see Fig. 1). The birds preferred wet haylands in valleys of streams and rivers in the northwestern and southwestern lowlands of the province (Fig. 2). Despite the relatively small acreage of natural haylands

(managed by nature protection societies), 86% of all males in 1998 settled there, rather than in economically farmed grasslands (which constitute the main habitat type in Drenthe's grasslands)(Table 1). In Dutch nature reserves, mowing is normally delayed till 15 June, in order to save clutches and broods of meadow birds as Lapwing *Vanellus vanellus* and Black-tailed Godwit *Limosa limosa*. However, this date is clearly not well-chosen with respect to late-laying breeding birds as Corncrakes and Whinchats *Saxicola rubetra*. It is therefore suggested to extend the mowing date towards 1 (or even better 15) August.

Literatuur

- van de Brink H., van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds.) 1980. The birds of the Western Palearctic, Vol. II. Oxford University Press, Oxford.
- van Dijk A.J., Hustings F., Sierdsema H. & Verstraet T. 1996. SOVON Broedvogelverslag 1994. SOVON-monitoringrapport 1996/06. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- del Hoyo J., Elliott A. & Sargatal J. (eds.) 1996. Handbook of the Birds of the World, Vol. 3. Lynx Editions, Barcelona.
- Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. (red.) 1985. Vogelinventarisatie. Natuurbeheer in Nederland, Deel 3. Pudoc, Wageningen/Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.
- Green R.E., Rocomora G. & Schäffer N. 1997. Populations, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. Vogelwelt 118: 117-134.
- Koffijberg K. & van Dijk A. 1998. Opnieuw goed jaar voor Kwartelkoningen. SOVON-Nieuws 11(3): 4.
- Schäffer N., Salzer U. & Wend D. 1997. Das Lautrepertoire des Wachtelkönigs *Crex crex*. Vogelwelt 118: 147-156.
- van der Straaten J. & van den Bergh L.M.J. 1970. Voorkomen van de Kwartelkoning (*Crex crex*) in Nederland in 1969. Limosa 43:138-151.
- Tyler G.A., Green R.E. & Casey C. 1998. Survival and behaviour of Corncrake *Crex crex* chicks during the mowing of agricultural grassland. Bird Study 45: 35-50.

Adres: Anserweg 8, 7975 PB Uffelte.

Bijlage 1. Waarnemingen van roepende Kwartelkoningen per gebied in Drenthe in 1997-98. - = niet geteld. *Observations of calling Corncrakes in Drenthe in 1997-98. - = not censused.*

Blok	Plaats	1997	1998	Waarnemers/bron
Square	Site	1997	1998	Observers/Source
7.51	Leekstermeer, Bolmert-Middelvennen	0	4	O.Bijlsma, R.Blaauw, SBB
7.52	Polder Matsloot-Roderwolde	2	10	R.Blaauw, SBB
7.53	Eelder- en Peizermeden	8	18	E.Menkveld, NM
12.21	Eener- en Achterste Stukken, Norg	0	7	J.Lok, R.Blaauw, SBB
12.22	Oostervoortsche Diep, Langelo	0	4	R.Blaauw, SBB
12.31	Tempelstukken, Norg	5	11	J. Lok
7.54	Oude Aa, Lappenvoort, Paterswolde	0	2	E.Menkveld, NM
12.24	Drentse Aa, Glimmen-Oudemolen	1	0	K.Jager, Y.de Vries
12.34	Drentse Aa, Oudemolen-Assen	1	1	W.van Manen, SBB
12.45	Drentse Aa, Rolder- & Andersche Diep	2	0	B.L.J.van Os, R.Penninx, A.de Vroome
12.34	Vries-Taarlo-Zeyen	1	1	S.van den Veen, H.Olk, S.Olk
17.14	Drentse Aa, Holmers, Elp	1	0	J.Grotenhuis

Vervolg Bijlage 1

Blok Square	Plaats Site	1997 1997	1998 1998	Waarnemers/bron Observers/Source
16.18	Oude Willem, Diever	0	2	A.J.van Dijk, R.G.Bijlsma, W.de Vlieger
16.17	Vledder Aa, Wateren-Doldersum	0	9	R.G.Bijlsma, A.J.van Dijk
16.27	Vledder Aa, Doldersum-Vledder	1	2	R.G.Bijlsma, A.J.van Dijk
16.37	Wapserveense Aa, Wapserveen	0	3	A.J.van Dijk
17.25	Westerborker- & Elperstroom, Orvelte	1	2	J.van Ginkel, J.Grotenhuis, E.Thomas
17.21	Eemster	1	2	H.Spoelder
16.48	Oude Vaart, Uffelte-Ruinen	0	10	A.J.van Dijk, H.Spitsen, F.A.van Vemden
16.47	Havelterberg, Havelte	0	1	A.J.van Dijk
16.58	Ruiner & Wold Aa, Kraloo-Weerwille	0	14	A.J.van Dijk, J.Kleine
17.41	Dwingelderveld	2	0	J.Kleine, K.van Eerde
17.55	Loodiep, Gees	-	1	D.Bruins Slot, A.J.van Dijk
21.17	Reest, Meppel-De Wijk	1	8	A.J.van Dijk, I.Leffertstra
21.18	Reest, De Wijk-Bloemberg	1	11	A.J.van Dijk, I. Lefferstra
22.21	Reest, Bloemberg-Balkbrug	2	3	A.J.van Dijk
22.22	Reest, Paardelanden-Dedemsvaart	1	4	A.J.van Dijk
22.21	Zuidwolde	0	1	J.Verburg
17.48	Waanderveld, Emmen	-	1	M.Geertsema
18.21	Nieuw-Weerdinge	-	1	H. Diepenheim
18.31	Emmer-Erfscheidenveen	-	1	R.Oosterhuis

Foto. Weinig gevarieerd hooiland nabij de Wapserveense Petgaten, in beheer bij Staatsbosbeheer en niet bezet door Kwartelkoningen; 8 juli 1998 (A. van Dijk). *Grasslands with little variety in vegetation types, not occupied by Corncrakes in 1998; near Wapserveense Petgaten, 8 July 1998.*